# INGLIZ VA O'ZBEK TILLLARIDA GAP TUZILISHI: SINTAKTIK FARQLAR VA UMUMIYLIKLAR

**Foziljonov Azizbek Mirzohid o'g'li**
University of Business and Science
Ingliz tili yo'nalishi, 2-bosqich talabasi
**Abduxamidova Hilola Dilshod qizi**
University of Business and Scinece
Ingliz tili va adabiyoti kafedrasi o`qituvchisi
Doi:https://doi.org/10.5281/zenodo.20102561

**Annotatsiya:** Ushbu maqola ingliz va o'zbek tillaridagi ilmiy matnlarning gap tuzilishini qiyosiy-sintaktik jihatdan tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotning asosiy maqsadi ingliz va o'zbek tillarida ilmiy uslubning sintaktik tuzilishida namoyon bo'ladigan farqlar va umumiyliklarni aniqlash, ularning funksional hamda kommunikativ xususiyatlarini ochib berishdan iborat. Tadqiqot natijalari o'zbek tilshunosligida ilmiy uslub sintaksisini rivojlantirish, akademik yozuv ko'nikmalarini takomillashtirish va xalqaro ilmiy standartlarga mos matn yaratish uchun nazariy hamda amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

**Kalit so'zlar:** IMRAD modeli, ingliz tili sintaksisi, o'zbek tili sintaksisi, ilmiy uslub, gap tuzilishi, analitik va agglutinativ til, murakkab gap, obyektivlik, mantiqiy izchillik, sintaktik farqlar.

**Annotation:** This article is devoted to a comparative-syntactic analysis of sentence structure in English and Uzbek scientific texts. The main objective of the research is to identify the differences and commonalities manifested in the syntactic structure of the scientific style in both languages, as well as to reveal their functional and communicative characteristics. The research results serve as a theoretical and practical basis for the development of scientific style syntax in Uzbek linguistics, the improvement of academic writing skills, and the creation of texts that meet international scientific standards.

**Keywords**: IMRAD model, English syntax, Uzbek syntax, scientific style, sentence structure, analytical and agglutinative languages, complex sentence, objectivity, logical sequence, syntactic differences.

**Аннотация:** Данная статья посвящена сравнительно-синтаксическому анализу структуры предложения в английских и узбекских научных текстах. Основная цель исследования заключается в выявлении различий и общих черт, проявляющихся в синтаксическом строе научного стиля английского и узбекского языков, а также в раскрытии их функциональных и коммуникативных особенностей. Результаты исследования служат теоретической и практической основой для развития синтаксиса научного стиля в узбекском языкознании, совершенствования навыков академического письма и создания текстов, соответствующих международным научным стандартам.

**Ключевые слова**: модель IMRAD, синтаксис английского языка, синтаксис узбекского языка, научный стиль, структура предложения, аналитический и агглютинативный языки, сложное предложение, объективность, логическая последовательность, синтаксические различия.

**Kirish**

Zamonaviy tilshunoslikda ilmiy matnlarning tuzilishi va ularning sintaktik xususiyatlarini tadqiq etish tilning amaliy qo‘llanishidagi muhim yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, ingliz va o‘zbek tillaridagi ilmiy maqolalar tarkibini tashkil etuvchi IMRAD (Introduction, Methods, Results and Discussion) modeli bugungi kunda xalqaro akademik muloqotning asosiy mezoniga aylangan (Sobirova, 2020). Ushbu struktura ilmiy tafakkurni mantiqiy izchillikda ifodalash, tadqiqot natijalarini tizimli tarzda taqdim etish va global ilmiy standartlarga mos matn yaratish imkonini beradi. Shu bois, ingliz tilidagi IMRAD modeli negizida yozilgan ilmiy matnlarning sintaktik xususiyatlarini o‘zbek tilidagi ilmiy matnlar bilan qiyosiy tahlil qilish dolzarb masalalardan biridir. Tilshunoslikda gap tuzilishi sintaksisning markaziy masalasi bo‘lib, u fikrni grammatik va semantik jihatdan tashkil etishning asosiy birligidir (G‘ulomov, 1985). Ingliz tili analitik til bo‘lsa, o‘zbek tili agglutinativ til sifatida morfologik vositalarga ko‘proq tayanadi (Halliday, 1994). Shu bois, ilmiy matnlarda fikr ifodasi, gap uzunligi, sintaktik bog‘lanish vositalari va mantiqiy ketma-ketlikning tashkil topishida har ikki tilning o‘ziga xosligi namoyon bo‘ladi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, bugungi globallashuv sharoitida o‘zbek olimlari tomonidan yozilayotgan ilmiy maqolalarning xalqaro indekslangan jurnallarda chop etilishi uchun ingliz tilidagi IMRAD talablariga mos bo‘lishi zarur. Biroq o‘zbek tilidagi ilmiy matnlar sintaktik tuzilmasi jihatidan inglizcha uslubdan sezilarli farq qiladi. Shu sababli, ilmiy tafakkurni ifodalashdagi sintaktik farqlarni aniqlash va umumiylikni belgilash muhim nazariy hamda amaliy ahamiyatga ega. Ushbu ishning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda IMRAD strukturasida yozilgan ingliz va o‘zbek tilidagi ilmiy maqolalar gap tuzilishi darajasida qiyosiy tahlil qilinadi, bunda har ikki tildagi sintaktik birliklarning ilmiy uslubdagi funksional vazifalari ochib beriladi. Ishning amaliy ahamiyati esa o‘zbek ilmiy yozuvchilik madaniyatini xalqaro standartlarga yaqinlashtirish, ilmiy matnlarni tahlil qilishda IMRAD modelidan samarali foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

**Metodologiya**

Mazkur tadqiqot IMRAD strukturasida yozilgan ingliz va o‘zbek tilidagi maqolalarning sintaktik xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilishga bag‘ishlangan bo‘lib, tadqiqot jarayonida ilmiy uslubdagi matnlarning ichki grammatik tizimi, gap tuzilishining tiplari, ularning komponentlari o‘rtasidagi sintaktik aloqalar hamda mantiqiy izchillikning ifodalanish usullari o‘rganildi. Tadqiqot metodologiyasi tilshunoslikda qo‘llanadigan qiyosiy, strukturaviy, sintaktik-tahliliy va statistik metodlarga tayanadi (Quirk et al., 1985).

1. Tadqiqot obyekti va predmeti

Tadqiqotning obyekti — ingliz va o‘zbek tillaridagi IMRAD (Introduction, Methods, Results, Discussion) strukturasida yozilgan ilmiy maqolalar. Predmeti esa — mazkur maqolalarda ishlatilgan gaplarning sintaktik tuzilishi, ya’ni ularning grammatik modeli, komponentlarning tartibi, bog‘lanish usuli va gap uzunligining ilmiy uslubga xos xususiyatlaridir.

2. Tadqiqot usullari

Tadqiqotda quyidagi asosiy metodlar qo‘llanildi:

- Qiyosiy-tahliliy metod – ingliz va o‘zbek tillaridagi ilmiy matnlarda gap tuzilishining o‘xshash va farqli jihatlarini aniqlashda qo‘llanildi.
- Strukturaviy metod – gapning sintaktik modeli, komponentlarning o‘zaro joylashuvi, so‘z tartibi va bog‘lovchi vositalarning ishlatilish tizimini aniqlash uchun foydalanildi.
- Statistik metod – o‘zbek va ingliz tillaridagi ilmiy gaplarning uzunligi, bir gapdagi so‘zlar soni, murakkab gaplar ulushi, bog‘lovchilar chastotasini o‘lchashda qo‘llanildi.
- Deskriptiv metod – tadqiqot davomida kuzatilgan sintaktik hodisalarni izohlash, ularning funksional xususiyatlarini tavsiflash maqsadida ishlatildi.

Shuningdek, tadqiqotda korpus tahlili yondashuvi ham qo‘llanilib, ingliz va o‘zbek ilmiy matnlaridagi gap tuzilmalari “Sketch Engine” platformasi va “O‘zbek tilining milliy korpusi”dagi ma’lumotlar bilan qiyoslab o‘rganildi.

3. Tadqiqot materiallari va ularning tanlanish prinsiplari

Tanlab olingan ilmiy maqolalar mavzu, janr va hajm jihatdan o‘xshash bo‘lishiga e’tibor qaratildi. Har ikkala tildagi maqolalar lingvistika yo‘nalishiga oid bo‘lib, ilmiy uslubdagi gap tuzilmalarini bir xil kontekstda solishtirish imkonini beradi. Shuningdek, tanlangan matnlarning mualliflari ilmiy darajaga ega, maqolalar nufuzli jurnallarda chop etilgan bo‘lishi tadqiqot ishonchliligini ta’minlaydi.

Gap tahlilida quyidagi mezonlar asosiy deb belgilandi:

1. Gapning grammatik modeli (S-V-O tartibi, ergashgan va bog‘langan gaplar).
2. Gap uzunligi (so‘zlar soni, morfologik murakkablik).
3. Sintaktik bog‘lovchi vositalar (bog‘lovchilar, ko‘makchilar).
4. Mantiqiy izchillik va matnning kohezivligi (gaplararo aloqa vositalari).
5. Tadqiqotning ishonchliligi va amaliy ahamiyati

Tadqiqot natijalari aniq korpus ma’lumotlariga tayanadi, kuzatilgan hodisalar statistik tahlil bilan tasdiqlanadi. Olingan xulosalar amaliy jihatdan o‘zbek tilida ilmiy maqolalar yozish metodikasini takomillashtirish, ingliz tilidagi IMRAD modelini o‘zbek tiliga moslashtirish va ilmiy uslubda sintaktik izchillikka erishishda qo‘llanishi mumkin.

**Natijalar**

Tadqiqot davomida ingliz va o‘zbek tillarida IMRAD modelida yozilgan 20 ta ilmiy maqoladan jami 800 ta gap tahlil qilindi. Olingan natijalar har ikki tildagi ilmiy matnlarda gap tuzilishining umumiyliklari va farqlarini aniqlash imkonini berdi. Quyida asosiy natijalar statistik va tahliliy shaklda yoritiladi.

1. Gap uzunligi va struktura tiplari

Tahlil natijalariga ko‘ra, ingliz tilidagi ilmiy matnlarda gap uzunligi o‘rtacha 17–20 so‘zdan iborat bo‘lib, qisqa, mantiqan ixcham va aniq tuzilgan gaplar ustunlik qiladi (Biber & Conrad, 2009). Shuningdek, o‘zbek tilidagi ilmiy matnlarda murakkab ergashgan gaplar keng qo‘llanilgan bo‘lsa, ingliz tilida bog‘lovchi so‘zlar orqali bog‘langan murakkab gaplar nisbatan kamroq uchradi.

2. So‘z tartibi va sintaktik model

Ingliz tilidagi ilmiy matnlarning aksariyat gaplari an’anaviy S-V-O tartibida tuzilgan bo‘lsa (Crystal, 2003), o‘zbek tilida S-O-V modeli ustunlik qiladi. Bu farq tildagi so‘z tartibining qat’iyligi bilan bog‘liq. Ingliz tili qat’iy so‘z tartibiga ega, o‘zbek tili esa morfologik ko‘rsatkichlar orqali grammatik aloqani bildiradi.

Masalan:

Ingliz tilida: The study reveals significant syntactic differences between English and Uzbek scientific texts.

**O‘zbek tilida: Tadqiqot ingliz va o‘zbek ilmiy matnlaridagi sintaktik farqlarni** yaqqol namoyon etdi.

Shu o‘rinda ko‘rinadiki, so‘z tartibidagi farq fikrning bayon uslubiga ham ta’sir qiladi: inglizcha matnda harakat (fe’l) markaziy o‘rinda bo‘lsa, o‘zbekcha matnda fikr yakunida joylashgan bo‘ladi.

Ushbu natijalar ingliz va o‘zbek tillari o‘rtasidagi sintaktik tizim farqlarining ilmiy uslubda ham muhim rol o‘ynashini, lekin mantiqiy izchillik va ilmiy tafakkurning umumiy qonuniyatlari har ikkala tilda saqlanib qolishini ko‘rsatadi.

**Munozara**

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ingliz va o‘zbek tillarida IMRAD strukturasida yozilgan ilmiy matnlarning sintaktik qurilishi umumiy kommunikativ maqsad — ilmiy fikrni izchil, mantiqan asoslangan tarzda ifodalashga xizmat qilsa-da, ularning ichki tuzilishida

tipologik farqlar mavjud. Mazkur bo‘limda ushbu farqlar chuqurroq tahlil qilinadi hamda natijalar nazariy asoslar bilan qiyoslanadi.

Ilmiy uslubning sintaktik xususiyatlari

Ingliz va o‘zbek tillaridagi ilmiy matnlar, asosan, neytral, obyektiv va dalillarga tayangan uslubda yoziladi. Biroq bu uslubni tashkil etuvchi sintaktik vositalar har ikki tilda turlicha shakllanadi. Ingliz tili analitik tuzilishga ega bo‘lganligi sababli (Halliday, 1994), unda ma’no asosan so‘z tartibi va yordamchi birliklar orqali ifodalanadi. O‘zbek tili esa agglutinativ tuzilish tufayli grammatik ma’noni ko‘proq affikslar orqali beradi (Mahmudov, 2015). Shu sababli, ingliz tilidagi ilmiy gaplar sintaktik jihatdan ixcham va qat’iy, o‘zbek tilidagi ilmiy gaplar esa morfologik jihatdan boy va murakkab bo‘ladi. Bu farq ilmiy matnlarning o‘quvchiga ta’sir etish tarziga ham ta’sir ko‘rsatadi. Inglizcha matnlarda fikr to‘g‘ridan to‘g‘ri, aniq va lo‘nda bayon qilinadi. O‘zbekcha matnlarda esa fikrlar ko‘pincha murakkab gaplar orqali, izohli va batafsil tarzda ifodalanadi. Bu esa o‘zbek ilmiy yozuvchilik an’analarining uslubiy xususiyatlarini namoyon etadi.

**Xulosa**

Ushbu tadqiqot IMRAD strukturasida yozilgan ingliz va o‘zbek tillaridagi ilmiy matnlarning gap tuzilishini qiyosiy-sintaktik tahlil qilishga bag‘ishlandi. Tadqiqot davomida ingliz va o‘zbek tillarining grammatik tizimi, sintaktik birliklari hamda ilmiy uslubdagi gap tuzilmalarining o‘xshash va farqli jihatlari aniqlanib, ularning funksional xususiyatlari tahlil qilindi. Natijalarga ko‘ra, ingliz va o‘zbek tillaridagi ilmiy matnlar umumiy kommunikativ maqsadga — ilmiy axborotni mantiqan izchil va obyektiv tarzda ifodalashga xizmat qiladi. Biroq bu maqsadga erishishda har ikki til o‘zining grammatik vositalariga tayanadi. Ingliz tili analitik tuzilishga ega bo‘lganligi uchun unda sintaktik soddalik, qat’iy so‘z tartibi va parallel strukturalar ustunlik qiladi (Halliday, 1994).

**Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati**

1. G‘ulomov, A. (1985). *O‘zbek tili sintaksisi masalalari*. Fan.
2. Rahmatullayev, Sh. (1991). *Hozirgi o‘zbek adabiy tili: Sintaksis*. O‘qituvchi.
3. Hakimov, M. (2010). *O‘zbek tili sintaktik qurilishi va nutq madaniyati*. Universitet.
4. Sobirova, N. (2020). Ilmiy matn tahlilida IMRAD modelining qo‘llanishi. *Til va nutq jurnali*.
5. Halliday, M. A. K. (1994). *An introduction to functional grammar*. Edward Arnold.
6. Crystal, D. (2003). *The Cambridge encyclopedia of the English language*. Cambridge University Press.
7. Chomsky, N. (1957). *Syntactic structures*. Mouton.
8. Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., & Svartvik, J. (1985). *A comprehensive grammar of the English language*. Longman.
9. Safarov, Sh. (2008). *Pragmalingvistika*. Toshkent.
10. Mahmudov, N. (2015). *O‘zbek tilining nazariy grammatikasi*. Toshkent.
11. Biber, D., & Conrad, S. (2009). *Register, genre and style*. Cambridge University Press.
12. Hyland, K. (2009). *Academic discourse: English in a global context*. Continuum.
13. Yule, G. (2010). *The study of language*. Cambridge University Press.
14. Brown, G., & Yule, G. (1983). *Discourse analysis*. Cambridge University Press.
15. Karimov, B. (2021). *Ilmiy uslub va akademik yozuv asoslari*. Toshkent.